

Özgürlük ve Hakkaniyet*

Carmen PAVEL

79

Geçtiğimiz aylarda, 82 yaşında vefat eden John Rawls bilim camiasında yüzyılın en önemli filozofu –siyaset felsefesinin Keynes’i- olarak kabul edilmektedir. Davranışçı ekonominin ağır bastığı bir dönemde, felsefenin yeniden canlandırılmasını sağlayan bir entellektüel olarak büyük itibar görmektedir. Fikirlerindeki sezgi gücü ve ele aldığı konulara odaklanmasındaki kuvveti nedeniyle, ardında bu fikirleri takip eden birçok kişi bırakmış ve politik söylemlerin odak noktası hâline gelmiştir. Bununla birlikte, liberteryen çizginin savunucuları, Rawls’un düşüncelerini eleştirmek için birçok haklı sebebe sahiptir.

Rawls, hayatı boyunca bir fikir üzerinde yoğunlaşmış, çalışmalarıyla bu fikri geliştirmeyi, genişletmeyi ve gelişen durumlara göre yeniden yapılandırmayı amaç edinmiştir. Çalışmasının odak noktası, “Hakkaniyet Olarak Adalet”tir. Bu görüşe göre, bir toplumun kurumları, hangi amaç için kurulursa kurulsunlar, öncelikli olarak o topluma ait temel ihtiyaçların karşılanması için en uygun yapının oluşturulması hedefini gütmelidirler.

Bu fikrin en önemli düzenlemesini ise, *A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)* kitabında görmekteyiz. Bu teorinin iki amacı vardır: Birincisi, ahlâk ile ilgili düşüncelerinin ana yapısını oluşturmak, diğeri ise, bu yapıdan yola çıkarak, ahlâkî kriterlere dayalı politik bir teori öne sürmektir. Bu kitap, yazıldığı dönemde ağırlığı olan faydacı ahlâk ve politika teorisine Kantçı bir alternatif olmuştur.

Bu teorisini inşa etmek için Rawls, okuyucularından, “bilmezlik perdesi” altında düşünsel bir deney gerçekleştirmelerini ister. Düşünün ki siz bir toplumun bireylerisiniz, ama kadın ya da erkek, zengin ya da fakir, zeki ya da zeki olmaktan uzak olduğunuzu bilmemektesiniz. Böyle bir durumda, toplumun kurumlarının oluşturulmasında ne tür prensiplerin bu işe rehberlik etmesini isterdiniz? Rawls’a göre, herkes en altta kalmamak için dikkatli davranacaktır. Bundan da, temel hakların herkese, eşitsizlik en kötü durumda olanların lehine olmadıkça, eşit olarak dağıtılmasının gerekli olduğu sonucunu çıkarmıştır (the difference principle).

Carmen Pavel, Brown Üniversitesi (ABD), Siyaset Felsefesi doktora öğrencisi.

Rawls'un yaklaşımında, Murray Rothbard, Robert Nozick ve Anthony Flew gibi eleştirmenlerin dikkat çektiği, teorik ve pratik bir çok zorluklar vardır. Burada bir tane-sinden bahsedeceğim faydacılığın bazı şekillerinden Rawls'un ayrıldığı nokta, insanların ayrı ayrı varlıklar olması üzerine yaptığı vurgudur. Rawls şöyle demektedir:

“Her insanın adalet üzerine kurulu bir dokunulmazlığı vardır, ki toplumun bir bütün olarak menfaati dahi bunun önüne geçemez. Bu sebeple, adalet, bazı insanların özgürlüğünün, diğerlerinin önemli yararları için ortadan kaldırılmasını reddeder. Çoğunluğun faydasını gözetmek için azınlığın feda edilmesine izin verilmez.”

Burada temel mesele şudur: Bazı insanların çoğa sahip olması, diğer bazılarının aza sahip olması gerektirmez. Kişinin kendi vücudunun sahibi olduğu yolundaki Lockeçu prensibi daha da güçlendiren Rothbard, ahlâkî olarak, bir grubun, diğer insanları, onların rızalarını almaksızın, hedeflerini gerçekleştirmek için kullanmasının mümkün olmadığını savunmaktadır. Aynı şey, bireysel hakları, yan kısıtlamalar olarak vurgulayan Robert Nozick için de geçerlidir.

Rawls, insanların tüketici olarak müstakilliği ile daha fazla ilgilenmiş gibi görünmektedir. Ona göre, adalet, insanların toplumun kaynaklarından kendilerine düşen eşit paydan daha azını almamalarını gerektirir. Oysa Rothbard ve Nozick'e göre, insanlar, işlerini barış içinde yürütmekle elde edebileceklerinden daha azını elde etmemelidir. Onlara göre adalet üretimle ilgilidir ve üretici olarak masaya ne koyduğumuz önemlidir, tüketici olarak masadan ne aldığımız değil. Bir kişi ya da grubun, başkalarının iyiliği için feda edilemeyeceği doğrudur, ancak Rawls'un düşündüğünün aksine, bu, fakirler kadar zenginler için de geçerlidir. Haklar, bireylerin, genelin iyiliğine feda edilemeyecek dokunulmazlığını ifade eder. Kendisine birileri tarafından biçilen paydan fazlasına sahip olan insanlar da bu hükmün dışında tutulamazlar. İnsanların uğruna feda edilebileceği bir varlık ya da makam söz konusu olamaz. Toplumda sadece ayrı ayrı bireyler ve onların bireysel hakları vardır.

Rawls, kitabına yapılan eleştirilere cevap vererek adalet teorisini radikal bir biçimde gözden geçirmiş ve bunu bir sonraki kitabı olan *Politik Liberalizm*'de ortaya koymuştur (1993). Ahlâkî ve siyasî felsefeyi birbirinden ayırmaya çalışarak, paylaşılan kültür yapısı içerisinde politik prensipleri haklı çıkarmaya çalışmıştır. Bu kitabın temel söylemi, makul çoğulculuk gerçeğinin ahlâkî bakımdan önem taşıdığıdır. İnsanlar iyi bir hayatın nasıl olması gerektiği konusunda birbirlerinden ayrılmaktadır. Modern Batılı toplumlar da iyinin algılanışına dair farklı anlayışa sahip farklı bireyler ve topluluklar vardır ve bunların bir araya gelmesi ancak yüksek seviyede zorlamalar ve yaptırımlarla mümkündür, ki Rawls'a göre bundan mutlaka kaçınılmalıdır.

Bu yaklaşımda anti-liberal bir yan bulmak oldukça zordur. Olayın özü şudur: Madem ki makul çoğulculuk toplumumuzun daimî bir özelliği olacaktır, politik düzenlemelerimiz hâlihazırda sosyal hayatın parçası olan ve gelecekte öyle olmaya devam etmesi muhtemel bulunan, paylaşılan değerlerle alâkalı konsensus üzerine kurmamız gerekmektedir. Peki, bunu yaparken hangi değerler dikkate alınmalıdır? Hangi görüşlerin mantıklı olduğu kabul edilecektir? Sadece Batılı liberal demokratik geleneğin temel önermelerini kabul eden görüşler. Birçok insan liberal demokrasinin kurallarını

benimseneceği için, vatandaşlarının desteğini alacak kararlı bir politik düzenleme ortaya çıkacaktır.

Rawls, "ilk durum"a ait düşünce birikimini tekrar değerlendirir ve daha önceki kitabında vardığı sonuca, yani adaletin iki prensibi olduğu sonucuna bir kere daha ulaşır. Maksimum eşit özgürlük ve adil fırsatlar eşitliği. Birinci prensibin diğerine göre üstünlüğünü de ortaya koyar.

Ortaya attığı düşüncenin pratikte uygulanabilirliğine ait sorunlardan daha ilginç olan, Rawls'un politik felsefeyi algılayışındaki yeni radikal yoldur. Metafizik veya sonsuz değerlere ait sorunlar, bu sefer, eskiden özellikle Rawls'un daha önceki kitabında olduğu gibi, artık siyaset felsefesini ilgilendirmemektedir. Politika, epistemik bir çekimserlik karakterine bürünmüştür. Rawls, artık açıklayıcı görüşlerin ve belli ahlâkî doktrinlerin gerçeklikleri hakkında herhangi bir yargılamaya gitmeyi reddetmektedir. Rawls'un önerdiği adaletin kavramsal kriteri, doğruluğundan ziyade akla yatkınlığıdır.

Rawls'un projesinin aydınlatıcı bir eleştirisini yapan Joseph Raz, bunu siyaset felsefesinin amacının kökünü bütün bütün kazıyan, felsefeden politikaya geçiş hareketi olarak görmektedir.

Yeni Rawls, politikanın amacının bizi doğru ve ahlâkî ideallere ulaştırmak değil, bünyesel gereklilikleri de göz önünde bulundurarak, istikrar ve toplumsal bütünlük gibi hedeflere yönelmek olduğunu düşünmektedir. Bu hareket neredeyse onu al-ver ile ilgilenen, prensip ve tarzlarda anlaşmak için temel ve geçerlilik aramadan ortak noktaları bulmaya çalışan bir politikacı yapmıştır.

Rawls, çalışması hakkındaki bu tasvir ile muhtemelen hemfikir olmayacaktır. Fakat, ona göre Raz haklıdır. Her politik çevrede, tüm politika filozoflarının, "biz artık politik liberaliz" dediklerini duyabilirsiniz. Rawls'un çizdiği doğrultuda siyaset felsefesinin, pazarlıkçı bir politika olmasının önerildiği yeni bir anlayışa doğru yavaşça geliştiğini görebilirsiniz. Prensip ve politikalar, genelin kararıyla ayakta kalmakta veya yıkılmaktadır. Bunların başarısı artık doğrulukları ile değil, çoğunluk tarafından benimsenme dereceleriyle ölçülmektedir.

Bu dönüş, Rawls'a, Batılı liberal toplumların temel değerleriyle ilgili ihtilaflardan kaçarak, kendi felsefî önermelerine kurnazca bir giriş imkânı vermiştir. William Galston'un son kitabında işaret ettiği gibi, Rawls, örneğin, ahlâkî teorilerin altında yatan varsayımları sorgulamak gibi tutumlarla klâsik anlamda felsefe yapmayı reddetmektedir. Bunun yerine, demokrasiyi bir çıkış noktası olarak almaktadır. Demokratik olmayan yönetim modellerini neden reddetmemiz gerektiği konusunda tek bir sebep hariç hiçbir şey söylemez. Bu sebep de, demokratik olmayan yönetim biçiminin mevcut kültürün temel öğelerinden geniş bir destek görmemesidir.

Rawls'un kendi ayakları üzerinde duran politik felsefe yaratma teşebbüslerinin başarılı olması mümkün değildir. Galston, Rawls'un kamusal muhakeme ve kamusal olmayan muhakeme arasında yaptığı ayrımın savunulamayacağına işaret ederek, Rawls'un yeni yaklaşımının meşruiyetini sorgulamaktadır. Tek başına ele alınarak bakıldığında, kamusal muhakeme kapsamlı görüşlerden ayrı tutularak anlaşılabilir.

Sahip olduğumuz siyasî fikirlerimizi, sanki bunlar farklı olgularmış gibi, kapsayıcı kişisel ahlâkımızdan ayıramayız, ayırmamız da istenmez. Temel değerlerimizin diğer

etkenlerden bağımsız olarak görünmesi bir göz aldanmasıdır. En temel değerlerimiz bile çatışan etik anlayışları yansıtır.

Bunun anlamı şudur: Politik konularda ulaşacağımız konsensus ya minimumdur ya da hiç yoktur. Her iki durumda da, bunu politik hayatımızın bir özelliği olarak kabul edip, bundan en iyi sonucu çıkarmaya bakmalıyız. Bunun alternatifi ise, diğer insanları kendi doğrularımız ile yaşamaya zorlamak olacaktır. Rawls, bu alternatifi teorisinden arındırmaya çalışmış, fakat başarısız olmuştur.

Uluslararası Adalet ve Rawls

Rawls, dahili adalet konusunu hallettikten sonra, "The Law of Peoples" (1999) ile, politik toplumların birbirleri ile olan etkileşimlerindeki davranışlarında rehber olacak adalet prensiplerini tanımlamaya çalışmıştır. Bu konuda, dahili adalet anlayışından büyük ölçüde saptığını görmekteyiz. Uluslararası düzeyde –sadece küçük ve sınırlı bir yardım haricinde- bir dağıtımçı adaletin olamayacağını düşünmektedir.

Uluslararası düzeyde, farklılığı (difference) giderme prensibine iki şekilde yaklaşmaktadır. Uluslararası dağıtımçı adalet devamlıdır ve amaçlanamaz (bir kesilme noktası yoktur). Doğal kaynakların ülkeler arasındaki keyfi dağılımı sorun yaratmaz. İki ülkenin bulunduğu bir senaryo üzerinde durur. Her iki ülke de aynı doğal kaynaklara sahiptir ama bir tanesi iyi bir ekonomik politika izleyerek zenginliğini artırır, diğeri ise kötü ve sorumsuz bir yolu seçer. Rawls'a göre, bu durumda, iyi durumda olan zengin devletin diğeri devlete yardım etmek gibi bir görevi yoktur ve kaynakların yeniden dağıtımını gündeme gelmez. Şunu da ilâve eder: Tabii kaynak bakımından fakir bazı ülkeler iktisadi bakımdan gayet başarılı olmuştur. Dolayısıyla, maddi kaynakların yeniden dağıtılması söz konusu olamaz.

David Gordon'un Rawls'un bu kitabını incelerken belirttiği gibi, doğru olan bu önerme, Rawls'un kendi sisteminin temellerini vurmaktadır. Eğer kaynaklar ülkelerin zaman içerisindeki durumlarını belirleyemiyorsa, neden birer birey olan insanlarınkini etkilesin? Neden devamlı olan, sonu ve hedefi olmayan dahili yeniden dağıtıma ihtiyacımız var? Aynı senaryoyu bireyler için de düşünebiliriz. İki birey aynı miktarda paraya sahiptir ve bir tanesi bu kaynağı akıllıca kullanır, diğeri ise heba eder. Gerçek hayatta bu örneklere sıkça rastlamaktayız.

Neden bu senaryo dahili dağıtımçı adalet için de doğru olmasın? Neden akılcı olmayan müsrif bir harcamaya, devamlı kaynak sağlayalım? Rawls'un uluslararası dağıtım konusunda söylediklerinden, bu sorulara geçerli bir cevabının olmadığını görmekteyiz. David Gordon'un kelimeleriyle "Rawls'un farklılığı giderme prensibini toplumun sınırlarında durdurma çabası başarısızlığa uğramaktadır."

Düşüncenin Sınırları

Rawls'un ahlâkî ve siyasî felsefesinin altında yatan bir varsayım, bireyleri kendi politik toplumlarına bağlayan merkezci bir ahlâkî tezi vardır: İnsanlar bu toplum içinde birbirlerinin kaderlerini paylaşmayı taahhüt ederler. Politik toplumların ahlâkî temelleri, hak, görev ve politik zorluklar konusunda ortak bir anlayışı yansıtmaktadır. Bunun sonucu olarak, politik kuruluşlar (sadece bir çıkar tarafından motive edilen) farklılığı gi-

derme prensibi gibi, geçici bir beraberliğin (modus vivendi) ötesinde birtakım değerler yansıtılabilir ve yansıtılabilir ve yansıtılmalıdır.

Bu yaklaşım, Rawls'un neden böyle düşündüğünü , yani neden bireylerin kendi yurttaşlarına karşı diğer politik toplumların insanlarına olandan farklı ahlâkî sorumlulukları olduğunu açıklamaktadır. Birçoğumuz bilmediğimiz, tanımadığımız ve kendilerine karşı medenî olmanın ötesinde bir görev hissetmediğimiz kimselerle birlikte politik toplumlarda kümelenmiş olduğumuzu hissederiz.

Siyaset felsefesinin sınırlarının neden daha geniş (tüm dünya) veya daha dar (tek birey veya aile) çizilmeyip, toplumların sınırlarıyla belirlenmekte olduğu açık değildir. Rawls, birbirine bağlı toplulukların ahlâkî pozisyonları konusunda net bir açıklama getirememiştir. Bunun yanında, birçok devletin tarihteki coğrafi sınırları keyfi olarak çizilmiştir; birbirleri ile bağları olan insanlar, bu sınırların farklı taraflarında gelişen farklı toplumların bireyleri olmak durumunda kalmışlardır. Neden bu insanlar başkalarının kaderlerini paylaşmak zorunda kalsınlar ki?

Toplumlara değer veriyorsak, o toplumları oluşturan insanlarla özdeşleşmeyi ve onlara karşı aidiyet duymayı seçtiğimiz için, onlara değer veriyoruzdur. Kendi toplumumuzun bireyleri ile çok sıkı bir biçimde özdeşleşmiş olsak bile, birbirimize karşı ne tür görevlerimizin olacağı hâlâ belirsizdir. Ahlâkî aynılaştırma, Rawls'un insan kardeşlerimize karşı sahip olduğumuzu düşündüğü görevleri temellendirmeye yetmez.

Rawls "hakkaniyet olarak adalet" düşüncesinin eşitlikçi bir idolü olarak hatırlanacaktır. Hakkaniyet olarak adalet, analitik siyasî felsefe ortamında, tarih ve ekonomiden boşanmış bir tavırla ortaya çıkmıştır. Düşüncelerinin bu yönü, onu, zamanındaki siyaset felsefecilerinin kahramanı hâline getirmektedir, fakat bu onu özgürlük düşüncesinin şampiyonu yapmaz.

Her şeye rağmen, Rawls'un teorisi, klâsik liberaller ve liberteryenler tarafından ortaya atılan fikirlerin dikkate değer bir rakibi olmaya devam etmektedir. Rawls siyaset felsefesinin ana tartışma konusunu şekillendirdiği için, gerçek liberaller, savundukları fikirleri daha iyi anlamak ve güçlendirmek için, onun güçlü mirasını irdelemelidir.

Çeviren: Fatih DAVUT

* "Freedom and Fairness" <http://www.mises.org/fullstory.asp?control=1107>